

In the article the activity of corporate bodies in habitat bourgeoisie, clergy, nobles, intelligentsia, workers and peasants in Kiev huberniia in after reformation period is analyzed.

Key words: corporate bodies, bourgeoisie, clergy, nobles, intelligentsia, workers, peasants, Kyiv huberniia, the after reformation period.

10.03.2011 р.

УДК 94 (477.63) «18/19»

Л.М. Лучка

**РОЗВИТОК КАТЕРИНОСЛАВСЬКИХ
БІБЛІОТЕК У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. ЗА
МАТЕРІАЛАМИ М.Д. ХМИРОВА
«ЕКАТЕРИНОСЛАВСКАЯ ГУБЕРНИЯ»**

У статті висвітлено історичний розвиток катеринославських бібліотек другої половини XIX – початку XX ст. на основі аналізу унікальної колекції М.Д. Хмирова «Екатеринославская губерния». Досліджено історію та змістовне наповнення бібліографічного джерела, виявлено структуру, етапи створення та напрями діяльності бібліотечної мережі Катеринославської губернії.

Ключові слова: М.Д. Хмиров, Катеринославська губернія, колекціонування, бібліотечна мережа.

Ім'я історика, літератора та бібліографа XIX ст. Михайла Дмитровича Хмирова широко відоме сучасним дослідникам. Крізь призму його життєпису та діяльності спостерігаємо усі складні перипетії історичного розвитку та культурного життя Російської імперії XIX ст. Хмировська колекція являє собою пам'ятку національної бібліографії, якою цікавилися учені, культурні діячі XIX ст. Ця колекція привертає увагу й сучасних дослідників. У XXI ст. науковці продовжують висвітлювати малодосліджені теми з історії українського бібліотекознавства, зокрема автор статті привертає увагу до регіональної історії бібліотечної справи. Завдяки унікальному бібліографічному джерелу ми можемо достатньо вичерпно дослідити історію бібліотек Катеринославщини, визначити належне місце перших бібліотечних осередків, які сприяли розвитку культурно-освітнього простору краю.

Базою для написання даної статті стали посмертні некрологи культурних діячів XIX ст. з кола прихильників та друзів М.Д. Хмирова. Його постань посідає значне місце в енциклопедії Ф. Брокгауза та І. Ефрона [12, 464-465], факсимільному виданні «Русского биографического словаря» [10, 195-197] та виданні «Русские биографические и библиографические словари» І.М. Кауфмана [7]. Серед сучасників, які досліджували Хмировську колекцію, були бібліотечні працівники (70-ті рр.

XX ст.), зокрема Є. Вейсман [4], та історики: російський М.Д. Афанас'єв (90-ті рр. XX ст.) [1], український С. Білокінь (кінець 90-х рр. XX ст.) [3].

Михайло Дмитрович Хмиров походив із старовинного дворянського роду XVI ст. Хмирових з Тульської губернії [10, 197]. Він народився 1 вересня 1830 р. у селі Локотки Глухівського повіту Чернігівської губернії. Виховання здобув у Першому Московському кадетському корпусі, який закінчив 1848 року у званні офіцера. У випускному класі учень М. Хмиров написав ювілейний вірш-присвяту Великому князю Михайло Павловичу у зв'язку з його 50-річчям. У 1850 р. за вірш, присвячений царю Миколі I, М.Д. Хмирову надано чин підпоручика та даровано каблучку [5, 196].

За інформацією П. Єфремова, маючи надмір вільного часу, М.Д. Хмиров віддає перевагу бібліографічному пошуку. Початок створення його унікальної бібліотеки відноситься саме до цього часу [9, СХХVI]. Працюючи над створенням історії полку, М.Д. Хмиров мав доступ до полкового архіву, у якому він уважно вивчав та вилучав зацікавлений матеріал. Дослідницький інтерес привертала такі історичні дисципліни, як генеалогія та епіграфіка [4, 103]. Як офіцеру йому відкрився доступ до роботи в архівах вищих закладів та особистій бібліотеці імператора Олександра II. Саме імператор звернув увагу на скромного ученого, який цікавився російською історією; його вважали «невибагливим лібералом». Працював вночі, а відпочивав з 5-6-ї години ранку до полудня [5, 196].

Перші твори М.Д. Хмирова з'явилися у 1860-х рр. й присвячені історичним діячам та письменникам XIX ст. Енциклопедичний словник 1861-1863 рр. містить його статті з історії монастирів та єпархій. Біографії другого тому «Портретной галереи русских деятелей» А. Мюнстера написані М.Д. Хмировим [7, 53-54]. Для календарів видавця Генкеля бібліограф склав два алфавітно-довідкові переліки: один – про життя та діяльність російських царів, другий – історії удільних князів. [5, 109; 8, 111; 10, 196]. Коло читання діяча включало усю друковану продукцію з російської історії, історії літератури, етнографії, статистики. Знайдені імена та факти, що зустрічалися у книгах, негайно заносилися до алфавітної книжки. Читач, який звертався до М.Д. Хмирова, з тек та записних книжок дослідника отримував повну інформацію щодо свого запиту (бібліографічну, біографічну, критичну) [9, СХХХIV].

М.Д. Хмиров витрачав протягом 20 років свої кошти на придбання усіх без винятку російських видань від початку виходу періодичної преси в Росії до XIX ст. Бібліофільська пристрасть дала нечувані за масштабністю наукові плоди: учений зібрав цінну за змістом, небувалу за обсягом особисту бібліотеку. За словами вже відомого П.О. Єфремова, подібної

бібліотеки не було й не буде не тільки в Росії, а й за кордоном. Він характеризував діяльність письменника як «подвиг його життя» [9, СХХХІІ].

Бібліотека М.Д. Хмирова налічувала більш 12000 номерів журналів XVIII – XIX ст. російською, французькою та німецькою мовами, поділених на статті та відділи [9, СХХХІІІ]. Прообразом цієї колекції стала заповітна мрія бібліографа щодо створення повної «Настольной Энциклопедии русского отчизноведения» у 60-ті рр. XIX ст., яке мало складатися з 14-ти томів. Задум ученого залишився нездійсненим. Не маючи фінансової підтримки, дана праця зупинилася на створенні програми та плану, знайдених у паперах небіжчика [4, 103; 8, 278].

Російські періодичні видання XVIII-XIX ст. містили величезну кількість корисних відомостей про Росію та її життя, а користування цими фактами було ускладнене. М.Д. Хмиров знаходив журнали і газети на книжкових базарах та розвалах Петербургу, після цього розподіляв їх по окремих теках за тематикою, у систематичному порядку. Майже усі галузі знань осягнуті бібліографом у своїй колекції, до якої зверталися як учені, так і аматори з різних куточків Російської імперії. Хмировська бібліотека виконувала функції довідкового бюро з усіх галузей знань та діяла у Петербурзі протягом 11 років (1861-1872). Довідки виконувалися безкоштовно. Зібрання налічувало 1734 оброблені томи за 317-ма темами. Географічні матеріали розподілялися по 59-ти губерніям, що входили до складу Російської імперії.

Історик та літератор С.Н. Шубинський називав М.Д. Хмирова «неутомимым литературным тружеником» [6, 45]. З цим ім'ям пов'язана й історія портрету, зробленого з фотографічного знімку. Історик змальований у російському костюмі, який він постійно вдягав після своєї відставки [2, 390 а, 442]. М.Д. Хмиров був вкрай непрактичним щодо особистих інтересів, що спричиняло майже нужду усього його сімейства. Тяжким був останній рік життя, літо 1872 р., коли автор колекції за свою літературну діяльність не отримав коштів. За свідченням російського історика К.М. Бестужева-Рюміна М.Д. Хмиров, як людина горда, терпів нестатки, ні до кого не звертаючись по допомогу [6].

Бібліотеці як єдиному скарбу культурно-освітнього діяча загрожувала небезпека – продаж за кордон. Урятував колекцію А.О. Краєвський, один із російських літераторів-видавців, позичивши колекціонеру значну суму. Змучений невпорядкованістю побуту, надломлений історик захворів [6, 47]. Помер М.Д. Хмиров 1 грудня 1872 р. на 42 році життя від ураження мозку, в злиднях, залишивши після себе сім'ї «рубль денег да честное, доброе имя» [9, СХХХVІ]. Колекція матеріалів перейшла до його дружини. Удова

М.Д. Хмирова продала оригінальну бібліотеку за 3000 крб. Румянцевському музею. Довгий час вона знаходилася у підвалі і тільки з кінця XIX ст. отримала у музеї належне місце [5, 197]. З 1938 р. ця унікальна збірка зберігалася у Державній публічній історичній бібліотеці Росії [3, 144].

Подальша інформація містить аналіз шести тек, присвячених «Екатеринославской губернии». Хронологічні рамки колекції охоплюють період за 110 років: з 1755 по 1865. Хмировська бібліотека не може вважатися абсолютно повною через те, що її збирач не мав фінансової можливості здійснювати повну закупівлю усіх періодичних видань, тому у класичному розумінні її не можна назвати методично підбраною. Шість томів «Екатеринославской губернии» містять 283 вирізки. Це найрізноманітніші документи XVIII – XIX ст., серед яких «Харьковские ведомости», «Московские ведомости», «Одесский вестник», «Санкт-Петербургские ведомости». Окрім місцевої періодики («Губернские ведомости», «Епархиальные ведомости») бібліограф вивчав «Земледельческую газету», «Морской сборник» та ін. Крім офіційних повідомлень колекція містить нариси, спогади, історичні праці, рецензії, листи читачів та замітки про побут. Статті мають розрізнений характер. Підкреслимо, що є вирізки без дати. Особливу увагу привертають статті, присвячені персоналіям. Деякі з вирізок мають персональні позначки, зроблені рукою М.Д. Хмирова. Вони вказують на назву та рік джерела, з якого взята стаття. Цікавим є той факт що бібліограф деякі замітки дописував сам, оскільки друкований аркуш періодичного видання був двостороннім.

Допершого тома «Екатеринославской губернии» увійшла стаття про відкриття 17 лютого 1863 р. училищної бібліотеки в Павлограді, написаної одним із передплатників міста. Ініціаторами заснування бібліотеки виступили міське освітнє керівництво та павлоградські вчителі. Відкриття бібліотеки пов'язано з ім'ям штатного доглядача училища П.М. Понізовського, який отримав від 41 передплатника різного звання та статі необхідні кошти для придбання книг наукового та популярного змісту у кількості 1000 томів. Сума пожертвувань на відкриття бібліотеки склала 205 крб. сріблом, і окремо додано про надходження ще 68 крб. сріблом від почесного доглядача училища М.Д. Мізка та члена Ради бібліотеки К.З. Шапошнікова. Періодичні видання у кількості 21 назви було передплачено на училищні кошти: «Воспитание», «Учитель», «Одесский вестник»; на кошти передплатників: «Отечественные записки», «Библиотека для чтения», «Современник», «Собрание иностранных романов и повестей», «Вокруг света», «Странник», «Народная беседа», «Сын отечества», «Якорь», «Искра», «Заноза».

Членами Ради навчальної бібліотеки стали колезький секретар К.З. Шапошников та почесний громадянин П.П. Поляков. Стаття знайомить із «Правилами користування» бібліотеки, які складають п'ять параграфів. Правила містять відомості про графік роботи бібліотеки: двічі на тиждень та години зимового і літнього періодів; кількість видань на абонементі: два томи терміном на два тижні; про щорічну сплату – 5 крб. сріблом з передплатників, з інших категорій читачів бібліотека запровадила 15 коп. за вхід. Останній параграф «Правил» стосувався питань утрати та псування бібліотечних видань. Зазначена вартість книги стягувалася з читачів, причому було введено штрафи за затримання книжок: 10 коп. на день. Увагу привертає інформація щодо претензій передплатників до терміну користування книгами та новими журналами (невдоволення стосувалося малої тривалості користування виданнями). Також висувалася вимога щодо доставки книг читачам додому. Автор зазначеної статті робить висновок, що бібліотека функціонує не для передплатників, а для мешканців Павлограда.

Частина **першого тому** «Екатеринославской губернии» відзеркалює спогади мандрівника, письменника, видавця О.Ф. Воейкова (1778-1839), присвячені «Путешествию Екатерины II в южные страны России» в 1787 р. О.Ф. Воейков як етнограф та автор очерку «Катеринослав» дає огляд Катеринославської гімназії початку ХІХ ст. Гімназія була розташована на березі Дніпра та мала сад. Мандрівник стверджує, що частина бібліотеки князя Потьомкіна знаходилася у гімназії: за кількісною характеристикою ця бібліотека була укомплектована переважно іноземними виданнями; вітчизняні видання у цій бібліотеці були представлені «убого»: у фондах не було поширених на той час творів Г.Р. Державіна, І.І. Дмитрієва, перекладу «Курса математики» Е. Безу, «Путешествия» П.С. Палласа. Автор статті відзначає роль директора гімназії, статського радника Д.Т. Мізка у діяльності училища як «людини освіченої любові до наук». О.Ф. Воейков описує знайомство з бібліотекарем-учителем словесності І.І. Любачевським, особою молодого та високоосвіченою.

Продовження замітки з історії бібліотеки Катеринославської гімназії міститься у **другому томі** «Екатеринославской губернии». Фонди бібліотеки гімназії мали класичні книги. Увагу письменника О.Ф. Воейкова привернула, за словами Вольтера, «запасная храмына знаний и заблуждений человеческих» – енциклопедія «От булавочного искусства до отливания пушек». Книга надійшла до бібліотеки гімназії з бібліотеки князя Потьомкіна зусиллями директора гімназії «Д.Т. Миски». Цілком очевидно, що мова йшла про Д.Т. Мізка (старшого брата родини культурно-освітніх діячів

Катеринославської губернії).

Наступна стаття **другого тому** знайомить з історією духовного заповіту доньки дійсного статського радника Д.Т. Мізка Надії Дмитрівни (1866 р.) За інформацією міських відомостей, Надія Дмитрівна виділила 42000 крб. на благодійні справи. Катеринославська губернія отримала більше 22000 крб. від загальної суми. Газета «Екатеринославские губернские ведомости» друкувала бібліографічні вісті про новинки книг та періодичних видань Російської імперії. Є відомості про Бахмутську бібліотеку, яку утримувала дружина вчителя-священника й виписувала до її складу духовні та світські часописи.

Досліджуючи матеріали, зібрані в томах «Екатеринославской губернии» М.Д. Хмирова, знайдено цікаві факти з історії Катеринославської губернської публічної бібліотеки, відкритої 9 травня 1834 р. в будинку Дворянського зібрання в присутності його Превосходительства, міського губернатора М.М. Лонгинова, архієпископа Гавриїла та Дворянського зібрання. На відкритті чиновник-бібліотекар виступив з промовою. Після урочистого свята усі дарувальники книг загальнокорисному закладу були запрошені на сніданок. З першого дня відкриття і до 1869 р. бібліотека постійно працювала двічі на тиждень. Є згадка про чиновника Голубовського, особи при губернаторі, який у той час відкрив у Катеринославі бібліотеку для читання. Фонди його книгозбірні налічували 20 періодичних видань та незначну кількість окремих творів, переважно найновіших за часом видання. Щорічна платня користування бібліотекою Голубовського складала 9 крб., на півроку – 5 крб., на місяць – 1 крб.

Другий том колекції містить статтю 1869 р. про діяльність Катеринославського повітового училища, при якому був відкритий **клас з вивчення палітурної справи**. Уроки проводили два рази на тиждень. У 1868 р. кількість учнів складала 26 хлопців, з них 18 – дітей дворян та чиновників, 6 – міщан, 2 – дітей поштарів та листонош. Посаду вчителя палітурної справи обіймав новгородський міщанин Лейба Алтшулер з платнею 75 коп. за кожний двогодинний урок. Учні палітурної справи безкоштовно переплітали 150 книг училищної бібліотеки та 22 книги на замовлення сторонніх осіб, отримуючи за таку роботу 6 крб. 60 коп. Виручені кошти використовувалися на придбання матеріалів з палітурної справи. Фінансове утримання палітурного класу складалося з пожертвувань почесних доглядачів Г.П. Алексеєва (72 крб. 50 коп.) та М.Д. Милорадовича (100 крб. – у 1867 р.), членів Губернської та Повітової управи (24 крб. 50 коп. у 1868 р.).

1865 року в Катеринославі з метою поширення жіночої освіти була заснована жіноча гімназія. Її відкрили на дворянські кошти, зібрані у кількості 31282 крб. Навчальний заклад був розміщений у прекрасному кам'яному будинку, який подарував

пан Понятовський. Директрисою гімназії була поміщиця, жінка «весьма сведущая и развитая», яка сама виховувала двох доньок на журналах «Учитель». До навчального закладу зараховувалися дівчата віком від 8 до 14 років. На щорічне придбання навчальних посібників дирекція витрачала 150 крб. У день відкриття гімназії в бібліотеці налічувалося 150 томів книг педагогічного змісту та для читання вартістю 264 крб. Ці книги були придбані за рекомендацією директора народних училищ.

Нашу увагу привернула «Инструкция для начальных народных училищ Александровского уезда Екатеринославской губернии», складена бароном М.О. Корфом у 1870 р. Інструкція містить § 17, що стосується підвищення рівня освіти учителів за допомогою шкільних та народних бібліотек. Кожна школа повіту щорічно отримувала по декілька книг, призначених для читання учителями. Учительські бібліотеки мали каталоги, за які відповідали місцеві учителі. Правила користування бібліотекою передбачали видачу однієї книги за одне відвідування під розписку. Читач, який не повернув книгу завчасно, не мав права вимагати іншу. Працівники учительських бібліотек піклувалися про те, щоб учні якомога частіше користувалися її послугами і читали дитячі видання. Зацікавленість викликала інформація щодо обов'язків секретаря училищної Ради. На початку навчальних занять він брав участь у забезпеченні училища книгами. У підсумках навчального року є огляд подорожів секретаря, який містить докладні відомості про кількість бібліотечного фонду кожного училища Катеринославської губернії.

Статті **третього тому** «Екатеринославской губернии» присвячені Катеринославському народному училищу, історія якого пов'язана з іменем Катерини II. Наприкінці XVIII ст. імператриця направила листа катеринославському губернатору Каховському про відкриття народних училищ «по всей Российской империи». У Катеринослав був посланий надвірний радник Бебер з достатньою на перший час кількістю книжок та їх переліком – додатком. Подальше опікування училищем Катерина II доручила Катеринославському Наказу громадського нагляду (Приказу общественного призрения), який мав купувати книги у книжковій крамниці за готівку. Книжкова комісія скидала 20 коп. з кожного карбованця при купівлі видань на суму 100 крб. Знижка витрачалася на доставку та безкоштовне отримання книг бідними учнями. Згідно з указом, перший рік відкриття народного училища (1793 р.) відзначився достатньою кількістю підручників у бібліотеці. За п'ять років (1800-1804) училище витратило на придбання навчальних книг 7000 крб. від загальної суми 27632 крб. 93 коп. На початку XIX ст. безперервне постачання гімназії навчальними посібниками було покладене на Харківський

університет, у друкарні якого багато праць видав згадуваний вище Д.Т. Мізко, директор народних училищ Катеринославської губернії з 1805 р.

Третій та п'ятий томи зібрання «Екатеринославская губерния» містять інформацію про відкриття у Катеринославі XIX ст. єврейських приватних навчальних закладів на основі «Положения о казенных еврейских заведениях» 1844 р. та «Временных правил», які затверджували підпорядкування вищезазначених закладів Міністерству народної освіти. В 1850 р. у Катеринославі було відкрито казенне єврейське училище, яке утримувалося на збір від свічок (до 1300 крб.). Бібліотеку училища відвідувало 60 учнів (1860-ті рр.). Нагляд за нею був покладений на доглядача. Бібліотека містила 30 творів кількома мовами: російською, стародавньою класичною та новою єврейською. Загальна кількість фонду складала 220 томів. Нові книги надходили за розпорядженням керівництва училища. На початку 60-х рр. XIX ст. бібліотека поповнила свої фонди 18 примірниками. **Четвертий том** унікальної колекції зацікавив автора інформацією про катеринославського архієпископа Платона, який у 1810 р. випишував журнал «Друг юношества», де друкувався переклад філософської книги французького просвітителя К.А. Гельвеція «О разуме».

П'ятий том Хмировської колекції містить ґрунтовну статтю про розвиток бібліотек початкових училищ та учительських бібліотек Катеринославської губернії другої половини XIX ст. Звіт початкових закладів за 1869/1870 навчальний рік містить відомості про достатню кількість книг та навчальних посібників у бібліотеках губернії. Разом з тим порушено проблему замінного фонду використаних книг у зв'язку з їх непридатністю. У 1869/1870 рр. фонди цих бібліотек налічували від 100 до 200 книжок, не рахуючи букварів. Є відомості, що бібліотека Врем'євської школи поповнювалася книгами, надісланими графінею П.С. Уваровою. Благодатівський вчитель О.О. Д'яков пожертвував близько 100 крб. від своєї платні на відкриття бібліотеки у школі, де він працював. Стаття містить перелік книг, рекомендованих Радою училищних бібліотек у 1869-1870 рр. для читання учителями («Популярный курс земледелия» Соковніна, «Беседы о природе» Зобова та «Рассказы про старое время на Руси»). З даної статті дізнаємося й про діяльність Ради з питань комплектування училищних бібліотек дитячими книжками (енциклопедії та довідники), які повинні знаходитись у бібліотечних фондах: «Почему и Потому» Уле, «Беседы о земле и небе» Іванова, «Первые сведения из естественных наук» Саніна. Учні початкових училищ навчалися за наступними книгами: «Закон Божий», «Навчання грамоті звуковим методом», «Вправи з «Родного слова», «Креслення планів (для старших класів)». Повний курс «Світобачення» читався по книзі для читання К.Д. Ушинського «Детский мир» та

Черкесова «Свет Божий».

Отже, пошук та дослідження унікальної колекції М.Д. Хмирова допомагає більш детально усвідомити конкретний історичний період (XIX ст.), висвітлити події життя губернського міста через різноманітний фактологічний матеріал, зібраний видатним істориком, літератором та бібліографом. Цінність бібліотеки М.Д. Хмирова полягає у її ґрунтовному наповненні біобібліографічними матеріалами, які допомагають створити чітке уявлення щодо регіонального культурно-освітнього розвитку того періоду, складовою якого були бібліотечні осередки Катеринославської губернії XIX ст.

Посилання

1. Афанасьев М.Д. М.Д. Хмыров и его коллекция / М.Д. Афанасьев // Отечественные архивы. – 1996. – № 3. – С.30-35.
2. Библиограф: период. изд. / под ред. Н.М. Лисовского. Год VIII, № 1-12. – СПб, 1892.
3. Білокінь С. Раритети української бібліографії у збірках О. Лазаревського та М. Хмирова / С. Білокінь // Київська старовина. – 1998. – № 4. – С. 131-164.
4. Вейсман Е. Подвиг русского библиографа / Е. Вейсман // Альманах библиофила. – М, 1973. – С. 99-108.
5. Вестник всемирной истории: ежемес. журнал истор. литературы и науки. – 1900. – № 7 (июнь).
6. Исторический вестник: историко-литературный журнал. – СПб, 1897. – Т. LXVIII (Год восемнадцатый).
7. Кауфман И.М. Русские биографические и биобиблиографические словари / И.М. Кауфман. – М, 1955.
8. Русская старина: ежемес. историческое издание. – СПб, 1873. – Т. VII.
9. Русский архив. – 1873 (Год 11-й). – Т. 1. – С. СХХVIII-СХХХVII.
10. Русский биографический словарь: в 20-ти т. Т. 16: Ф-Ч. – М, 2001.
11. Хмыров М.Д. Екатеринославская губерния. Т.1-6 / М.Д. Хмыров // ДПБ Росії. Читальна зала періодики.
12. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона. Т. 37. – СПб, 1903.

Лучка Л.Н. Развитие екатеринославских библиотек во второй половине XIX – в начале XX ст. по материалам М.Д. Хмырова «Екатеринославская губерния»

В статье освещено историческое развитие екатеринославских библиотек на основе анализа уникальной коллекции М.Д. Хмырова «Екатеринославская губерния». Исследованы история и содержание библиографического источника, выявлена структура, этапы создания и направления деятельности библиотечной сети Екатеринославской губернии.

Ключевые слова: М.Д. Хмыров, Екатеринославская губерния, коллекционирование, библиотечная сеть.

Luchka L. M. The development of katerynoslav libraries in the second half of the XIX- beginning of the XX centuries

Historical development of katerynoslav libraries is shown on the base of M.D. Khmyrov unique collection «Yekaterinoslav Province». History and content of the bibliographical source is examined. Structure, stages of creation and work of katerynoslav library net is given.

Key words: M.D. Khmyrov, Katerynoslav province, library net, collection.

17.03.2011 р.

УДК 94(477): 929

*Д.О. Андросова-Байда
Н.О. Барабаш*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ ГАННИ БАРВІНОК ІЗ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЮ ІНТЕЛІГЕНЦІЄЮ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ)

У статті висвітлюється мережа інтелектуальних зв'язків Олександри Білозерської-Куліш (Ганни Барвінок) з представниками західноукраїнського культурно-національного руху кін. XIX – поч. XX ст. Аналізується евристичний потенціал епістолярної спадщини письменниці.

Ключові слова: Олександра Михайлівна Куліш (Ганна Барвінок), епістолярна спадщина, західноукраїнська інтелігенція, інтелектуальні зв'язки.

Олександра Михайлівна Куліш (у дівоцтві – Білозерська) – одна з активних учасниць українського літературного процесу другої половини XIX – початку XX ст., найбільш відома під псевдонімом Ганна Барвінок. Її творчість отримала високу оцінку сучасників, зокрема І. Франко пошановував її як «праматір української літератури». В подальшому цей статус літературознавчою критикою буде відданий іншій письменниці – Марку Вовчку [1], але О. Куліш завжди відстоювала свою першість, вказуючи на той факт, що вона почала писати кількома роками раніше за М. Вовчка. У своїх спогадах письменниця зазначала: «Я була самостійна і своєрідна письменниця. Іще і нечувала, що і жіноцтво пише. А хтось з наших ворогів уже в енциклопедический лексикон заніс брехню, що Ганна Барвінок, глядя на Вовчка, і собі. А я раніше трьома роками од її уже писала» [3, 21].

На становлення світоглядних позицій письменниці, на стиль її літературних дослідів значний вплив мав чоловік – визначний український поет, прозаїк, драматург, перекладач, публіцист, критик, літературознавець, фольклорист, народознавець, мовознавець-орфограф, історик, видавець, педагог Пантелеймон Олександрович Куліш. Величезний вплив П. Куліша на розуми та серця сучасників дозволяє презентувати його як своєрідного провідника та ідеолога національного руху у Наддніпрянській і Західній Україні. І. Франко у роботах з історії культурно-інтелектуального руху позиціонував Пантелеймона Куліша як головного двигуна українофільського руху в Галичині в 60-х і майже до половини 70-х рр. XIX ст.

Подружнє життя Кулішів привертало увагу сучасників. Воно й до сьогодні залишається в центрі дослідницьких зацікавлень, оскільки маятник відносин між «гарячим» Кулішем та Олександрою Михайлівною коливався між станами взаємопорозуміння та повного відчуження. Подружжя декілька разів переживало періоди розриву (особливо важким був період від 1856